ЛОМАКІНА І. А.
Військово-дипломатична Академія м. Київ

ДИФУЗНЕ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЧИСЛА В ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКОВИХ СЛОВАХ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається поширене та дифузне вираження категорії числа в особових займенникових словах іспанської мови, досліджується типологія вживання множини у якості однини, а також яким чином завдяки зміні ваги того чи іншого складника множини збільшується семантична наповненість особових прономінативів.
Ключові слова: особові займенникові слова, іспанська мова, категорія числа.

В статье рассматривается расширенное и диффузное выражение категории числа в лично-местоименных словах испанского языка; исследуется типология использования множественного числа в качестве единственного, а также каким образом, благодаря изменению веса той или иной составляющей множественного числа, увеличивается семантическая наполненность личных прономинативов.
Ключевые слова: лично-местоименные слова, испанский язык, категория числа.

The article deals with an extended and diffuse expression in the category of number of personal-pronominal words in Spanish, studied the typology of the plural in the meaning of singular, and how, by changing the weight of a plural component, the semantic fullness of personal pronouns is increasing.
Key words: personal pronominal words, the Spanish language, the category of number.

Мета. Враховуючи важливість проблеми розуміння граматичних та семантичних властивостей особових займенникових слів іспанської мови, у статті досліджується вираження категорії числа, а саме, як завдяки зміні ваги того чи іншого складника множини збільшується семантична наповненість зазначеного класу слів.

Актуальність обраної теми зумовлена важливістю в іспаністиці комплексного дослідження мовленнєвих вживань особових займенникових слів та їхнього впливу на прагматичне забарвлення висловлення, текстової вагомості цього класу слів, особливостей їхньої трансформації з одиниць мовної системи в кванти тексту як продукту процесу комунікації.

Об'єктом дослідження обрано особові займенникові слова як узагальнено-вказівний розряд іменників предметності взагалі, що використовується для опосередкованого позначення предметів конкретної ситуації або попереднього контексту.

Найбільш нейтральною формою у вираженні категорії числа в системі іспанських особових займенникових слів є форма непрямих відмінків III особи *se (le, les* у препозиції). Форма *se* може вказувати на

© *Ломакіна І. А.*

одну особу, якщо співвідноситься з займенниковими словами *usted, él, ella*, або на деяку кількість осіб, якщо співвідноситься з займенниковими словами *ustedes, ellos, ellas*. Коли форма *se* входить до групи партисипантних займенникових слів, тобто позначає осіб, що беруть участь в акті мовлення, і не вимагає обов'язкового уточнення категорії числа, вона пояснюється комунікативним актом: *Se lo diré (a usted / a ustedes).*

Потрапляючи до групи непартисипантних займенникових слів, тобто займенникових слів, що вказують на осіб, які не беруть участі в акті мовлення, об'єктна форма *se* вимагає обов'язкового уточнення ідеї числа. В іншому випадку втрачається чіткість інформації. Категорію числа форми *se* уточнюють наголошені прийменникові форми особових займенникових слів або інші граматичні одиниці, які мають категорію числа:

Se lo diré (a él, a ella, a ellos, a ellas, a María, a los hijos, al amigo). La muchacha debe arreglarse. Las muchachas deben arreglarse. (приклад наш. – І.Л.).

Нейтралізація форми *se* у вираженні категорії числа викликала два протилежні явища в деяких іспаномовних регіонах. По-перше, спроба розрізнення числа в сполученні *se lo* переносить вираження категорії числа на форму *lo,* зокрема на території Коста Ріки та Мексики: *Ya se lo dije (a él); Ya se los dije (a ellos); Todo se los advertí a ustedes (приклад наш. – І.Л.).*

Протилежну тенденцію – намір нейтралізувати вираження категорії числа за рахунок інших граматичних одиниць – спостерігаємо, наприклад, в Колумбії, Болівії, Аргентині: *Dale recuerdos a mis amigos. / Dales recuerdos a mis amigos. Recordaban el sentido que le repitió. Dale agua a los gallos (приклад наш. – І.Л.).*

Форма *le* в такому випадку втрачає показник категорії числа, яка в реченні виражається непрямим додатком *(a mis amigos, a los gallos)*; аналогічно з формою *se*, яка для цього використовує, як вже зазначалося, наголошені прийменникові форми займенникових слів, які виступають у ролі додатка, або інші граматичні одиниці, які мають категорію числа. Тоді порушується узгодження числа між займенниковим словом *le* та непрямим додатком *(mis amigos).*

Щодо кваліфікації займенникових слів I та II особи *nosotros, -as, vosotros, -as* як форм множини від *yo, tú* існують різні підходи. На думку деяких лінгвістів, форми *yo / nosotros,-as* слід розглядати як одну

лексему. Будь-яка форма множини вказує не на багаторазове повторення того самого предмета, а на множинність однорідних предметів. Форма іменника *mesas* своїм відношенням до означуваного слова не відрізняється від форми *nosotros.* Денотати, які позначаються займенниковими словами *nosotros,-as, vosotros,-as*, належать до того самого класу денотатів, як і денотати, що позначаються займенниковими словами *yo, tú* – до класу осіб [1:182]. Вказуючи на будь-яку особу, особові займенникові слова водночас вказують на кількість осіб: *yo, tú* – одна особа, *nosotros,-as, vosotros,-as* – багато осіб. Визначення Є.М.Сидоренко збігається з таким поглядом на займенникові слова I та II особи множини: "*Ми* – це не *багато я,* але *я та інші особи*, поєднані у певному комунікативному акті якимись спільними обставинами. При цьому кожний із цих *інших* також є особою. Отож кожен з них – це теж *я,* але в тому випадку, коли стає адресантом мовлення. Враховуючи, що займенники не мають конкретного предметного змісту (тобто позбавлені номінації), слід говорити про те, що займенник *ми* включає вказівку на дві й більше осіб, тоді як прономінатив *я* передає за допомогою способу відображення вказівку на одну особу (мовця). У цьому плані можна стверджувати про співвідносність однини й множини в займенниках *я* і *ми* й про специфіку вираження категорії числа (як, зрештою, й усіх інших категорій) у займенниках" [2:35].

Хоча здається, що всі відношення, встановлені між формами однини, повинні бути подібними при трансформації у множину. Водночас перехід до множини в особових займенникових словах не є простою плюралізацією. На думку Е.Бенвеніста, як і в однині, на перший план тут виступає проблема I особи. Вже той факт, що для позначення *yo / nosotros, tú / vosotros* використовуються різні слова, є достатнім для того, щоб не підводити займенникові слова під звичайні засоби плюралізації [3:267].

І справді, своєрідність і суб'єктивність, що притаманні займенниковому слову I особи однини *yo*, суперечать можливості плюралізації. Оскільки неможливо мати декілька *я*, усвідомлених як *я* мовцем. Тому займенникове слово I особи множини *nosotros* не є множиною однакових об'єктів, а є деяким сполученням, що складається з *я* та *не я*, при будь-якому змісті цього *не я*. Ця сполука утворює нову спільність зовсім іншого плану, складники якої не є еквівалентними: в формі множини *nosotros* завжди переважає *yo*, тому що не може бути *ми*

інакше, ніж на основі *я*, і це *я* підпорядковує собі елемент *не я*. На семантичному рівні наявність *я* є чинником, завдяки якому існує *ми*.

Отже, на думку більшості дослідників, особові займенникові слова I та II особи *yo / nosotros,-as; tú / vosotros,-as* не виражають "чисте" протиставлення за числом, оскільки *ми* включає не багато *я*, а *ви* – не багато *ти*. Зокрема, В.В.Виноградов вважав, що *я, ти* не мають числа множини. Багато *я*, багато *ти* – ці поняття не можуть бути безпосередньо виражені граматичними засобами. Займенники *ми, ви* мають інші значення. *Ми* (якщо це слово не стосується одного *я*) означає: *я* й ще хто-небудь інший чи інші" [4:265].

Виникає питання, в чому полягає відмінність між значенням прономінативів I та II особи множини *nosotros,-as, vosotros,-as* і значенням власне іменників у множині *mesas, libros* та ін. Якщо на вибір тієї чи іншої форми впливає ознака числа: за *n=1* – сингулятив, за *n>1* – плюратив – особові займенникові слова нічим не відрізняються від власне-іменників: якщо мається на увазі один об'єкт, то вибирається *yo / tú*; якщо більше одного – *nosotros,-as, vosotros,-as.* Ми вважаємо, що відмінності в структурі плюративних форм займенникових слів і власне-іменників полягають у тому, що значення множини власне-субстантивів грунтується на об'єднанні кількох однотипних предметів, а плюративне значення особових займенникових слів – різнотипних (*ми* позначає множинність осіб, до складу яких обов'язково входить мовець, *ви* – множинність осіб, до складу яких входить адресат повідомлення).

Специфічною рисою іспанських особових займенникових слів є диференціація форм роду для множини. Візьмемо для порівняння укр. *ми,* англ. *we,* й ісп. *nosotros / nosotras*; укр. *ви*, англ. *you* й ісп. *vosotros / vosotras*; укр. *вони*, англ. *they* й ісп. *ellos / ellas*. Така розрізненість родових форм особових займенникових слів іспанської мови поширює обсяг різнотипних складників, на об'єднанні яких грунтується значення множини, наприклад: *nosotros= yo+ ellos; nosotros= yo+ ellas; nosotros= yo+ vosotros; nosotros= yo+ vosotras.*

Форма особових займенникових слів вказує на одну особу або кількість осіб більше однієї, що веде за собою співвідносну форму узгодження з дієсловом. "Якщо брати за основу функцію займенників у морфологічній структурі дієслівної групи, тоді в першу чергу враховується значення суб'єктних займенників при дієслові, і займенник характеризується як один із засобів вираження особи, числа і роду" [5:84].

У системі суб'єктних форм спостерігається подвійне вираження категорії числа безпосередньо самими формами особових займенникових слів або формами дієслова, тому займенникове слово може не вживатися.

В іспанській мові вживаються дві групи особових займенникових слів множини: синтетична (морфологічна) форма множини й аналітична форма, які чітко виражають опозицію неозначена множина / означена множина. Одна група вказує на необмежену, недиференційовану кількість денотатів *nosotros*, і тут слід провести аналогію зі збірними іменниками, інша належить до означеного, обмеженого колективу *tú y yo*.

Аналітичні форми множини здебільшого вживаються тоді, коли вони вказують на обмежену кількість референтів, не більше двох; якщо їх більше, ніж два, використовується синтетична форма множини.

На диференційовану кількість денотатів (бінарність) аналітичної форми множини вказують квантори-конкретизатори не-займенникового значення:

Mientras los otros cuatro se daban a sus vicios, Laura y yo contemplábamos los atardeceres sobre el Nilo [7: 65].

Функціонування в мові аналітичних множинних форм (сполучення особового займенникового слова з сполучниково-іменниковими або сполучниково-займенниковими конструкціями) тісно пов'язане з поняттями "інклюзива" й "ексклюзива". Як зазначає більшість дослідників, у багатьох мовах займенникові слова I особи множини поділяються за ознакою включення (інклюзив) чи невключення (виключення, ексклюзив) співрозмовника. Інклюзив й ексклюзив протиставляються один одному в сфері I особи двоїни (за складом осіб у даному випадку можливо тільки по одному варіанту для інклюзива й ексклюзива: *ми* інклюзивне – *я* + *ти, ми* ексклюзивне – *я* + *він*) або в сфері займенникових слів множини (в таких випадках як для інклюзива, так і для ексклюзива можливими є три варіанти: *ми* інклюзивне – *я* + *ви,* або *ми* + *ти,* або *ми* + *ви,* а *ми* ексклюзивне – *я* + *вони,* або *ми* + *він,* або *ми* + *вони*)" [1:162].

Семантична наповненість категорії числа особових прономінативів збільшується саме завдяки зміні ваги того чи іншого складника множинності.

Наприклад, перевага елемента *я* в формі множини *nosotros* інколи виявляється настільки суттєвою, що множина може замінювати однину.

Причина цього явища полягає в тому, що *ми* тут не визначається як квантоване або помножене *я*. Це розмите *я*, розширене за межі особи в точному розумінні терміна, яке водночас втратило чіткі межі. Звідси, крім звичайної множини, починаються два протилежні, але не суперечливі вживання. З одного боку, *yo* поширюється до *nosotros* і робить вираження особи більш вагомим і більш урочистим, але й менш визначеним: таким, наприклад, є вживання займенникового слова *ми* особами королівського рангу. З іншого боку, вживання *nosotros* приглушує надто різке *yo*, замінюючи його більш загальним поняттям: таке авторське або ораторське *ми*. Можливо, тими ж причинами пояснюються досить поширені контамінації та змішування однини й множини в мовленні неосвічених людей і в діалектах [3:268].

Тобто за специфічних умов, під впливом відповідного контексту, форма числа проноінативних словоформ *nosotros,-as /vosotros,-as* може семантично нейтралізуватися й набувати значення однини. Так зване авторське *ми* вживається в науковому, публіцистичному та іноді художньому стилях [5:79].

Іспанські граматисти визначають декілька типів вживання множини особових займенникових слів у значенні однини.

Plural mayestático – множина величності зустрічалася ще в латинській мові і залишається вживаною в сучасних письмових документах високого рангу й стилю, які мають церковний або державний статус. Як визначає А. Бельо, цитуючи короля Альфонсо XI, якщо *nos* стосується однієї персони на ознаку її могутності, впливовості, всі інші слова узгоджуються з цією формою у множині:

Si alguna contrariedad pareciere en las leyes, tenemos por bien que Nos seamos requeridos sobre ello Nos, arzobispo de Valladolid, mandamos que... [8: 82].

Але це правило не розповсюджується на іменники, які ад'єктивуються й стають предикатами *nos:*

Elevada la solicitud a Nos el Presidente de la República, hemos resuelto... [8:82].

Архаїчна форма *nos* замість *yo* зустрічається зараз у документах релігійного характеру, які підписуються єпископами, архієпископами, папами. Такі слововживання ми спостерігаємо в письмових пам'ятках про королів та імператорів. Узгодження з дієсловом відбувається у множині.

Plural de modestia, або множина скромності, також виникла в

архаїчній латині. Мовець хоче мовбито стерти свою особистість під анонімністю колективу.

В.В.Виноградов писав про це явище: "*Ми* – це *я*, що говорить від особи колективу, або що ховає себе за іншими, або, нарешті, хоче помістити себе в атмосферу скромності, авторської величності, урочистої важливості" [4: 265].

Рафаель Секо відокремлює ще **nosotros periodístico,** журналістське *ми*, що досить широко вживається замість форми I особи однини *yo* у репортажах, інтерв'ю та ін. і завжди узгоджується з предикатом у множині [6:53]. У таких випадках скорочена форма *nos* замість *nosotros* не вживається.

Nos, у значенні *nosotros*, зберігається як архаїчна форма в деяких молитвах: *venga a nos el tu reino; ruega por nos.*

Plural sociativo, соціативна множина, вживається тоді, коли мовець хоче, щоб його співрозмовник пережив ті самі емоції, відчув ті самі почуття та інтереси, які переживає він сам. У сучасній розмовній іспанській мові такому змісту співучасті надається певний гумористичний відтінок, який виявляється в дружніх коментарях та привітаннях.

Форма другої особи множини *vos* вживалася в іспанській мові середніх віків, щоб висловити свою повагу до однієї персони. Зараз форма *vos* майже не зустрічається на Іберійському півострові. Фрагментарно вона може з'являтися в літературних текстах із стилістичним відтінком простої формули поваги:

Vos comprenderéis que este silencio lo impone un deber de mi estado religioso [9: 43].

Ми зустрічаємо форму *vos* у сучасній іспанській мові в звертаннях до коронованих осіб, у дипломатичних повідомленнях, у звертаннях до Бога і Святих, це – **vos ceremonioso o de respeto**, що виражає урочистість, найвищий ступінь поваги [6:53]:

Majestad: Tenéis ante VOS la Sociedad de Estudios Internacionales, deudora de una serie de generosidades que le habéis otorgado; Queremos agradeceros, SEÑOR, vuestra presencia en este acto y rendiros un homenaje de respeto, admiración y gratitud, por lo que representáis para España [10:35].

Із реальним значенням однини вживається особове займенникове слово *usted* переважно для вираження ввічливості. Форма II особи множини *vosotros* – це прямий семантичний корелят займенникового

слова II особи однини *tú* (за винятком зазначених вище випадків). Оскільки, позначаючи тих, хто слухає, *vosotros* вказує на групу осіб, до кожної з яких мовець може звернутися на *tu*, звичайно, це – звертання до друзів, рідних, товаришів. На відміну від українського ввічливого звертання *Ви*, іспанське особове займенникове слово *Usted* узгоджується з дієсловами в формі III особи й має пару у множині – *Ustedes*, що означає певну кількість осіб, до яких ввічливо звертаються. Форма *Ustedes* узгоджується з дієсловами в формі III особи множини. За висловом В.В.Виноградова, *Ви* – це сторонній співрозмовник, це *tu*, але з відтінком офіційної ввічливості й світської, суспільної віддаленості [4:265].

Отже, особові займенникові слова у множині виражають особу поширено та дифузно. Деяка половинчатість категорії числа особових займенникових слів (наявність в одній частини словоформ числа семантико-граматичного змісту, а в іншій – формально-граматичного) споріднює їх із власне-іменниками. Однак між обома групами існують істотні відмінності: морфологічна категорія числа в особових займенникових словах являє собою суто класифікуючу категорію, реалізуючись у формах числа з формально-граматичним змістом не в межах того самого слова, а в формах різних лексем, у власне-іменниках вона більшою мірою є словозмінною граматичною категорією. Саме завдяки зміні ваги того чи іншого складника множини збільшується семантична наповненість категорії числа особових займенникових слів.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей особових займенникових слів як елемента мовлення. Дає змогу виявити особливості їхнього вживання в конкретних ситуаціях мовленнєвого акту, їхню залежність від конкретних умов вживання, позамовних чинників, які впливають на комунікативну організацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Майтинская К.Е.* Местоимения в языках разных систем. - М.: Наука, 1969. - 308 с. 2. *Сидоренко Е.Н.* Очерки по теории местоимений современного русского языка. - К., Одесса: Лыбидь, 1990. - 147 с. *3. Бенвенист Э.* Общая лингвистика [пер. с фр.] - М.: Прогресс, 1974. - 480 с. 4. *Виноградов В.В.* Русский язык. - М.: Высш. шк., 1972. - 614 с. 5. *Реформатский А.А.* Местоимения // Очерки по фонологии, морфонологии и морфологии. - М.: Наука, 1979. - С. 64-93. 6. *Seco R.* Manual de Gramática Española. - La Habana: Pueblo y educación, 1973. - 402 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Gala Antonio.* La pasión turca. - Barcelona: Editorial Planeta, S.A., 1997. - 345 p. *8. Bello A.* Gramática de la lengua castellana destinada al uso de los americanos. - Madrid: Arco Libros, 1988. - T. 1-2. – 1024 p. 9. *Valle-Inclán Ramón del.* El corte de los milagros. - Moscú: Ed. Progreso, 1971. - 311 p. *10. Estudios Internacionales*. - Madrid: SEI. - 1991. - 529 p.

© Ломакіна І. А.